

Дьоміна Г.О., Хорошенко В.Д.

Харківський національний університет будівництва і архітектури

(вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна; e-mail: galinademina80@gmail.com, lakhtai@gmail.com;

orcid.org/0000-0002-6816-877X; orcid.org/0000-0001-7994-9873)

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ І ФОРМУВАННЯ ПЛАНУВАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ м. КУП'ЯНСКА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті аналізуються етапи формування Куп'янська, його структурні особливості. Розглядається вплив природних, соціальних, економічних, політичних чинників на розвиток планувальної структури міста. Використовуються архівні матеріали, наукові роботи і статті різних авторів, які присвячені вивченню розвитку планувальних систем історичних міст Слобідської України. В статті розглядаються: формування історичного ядра міста; розвиток основних напрямків структурних планувальних систем; створення нових транспортних комунікацій між промисловими районами і центром міста. Результати дослідження міста Куп'янська важливі для розуміння еволюції розвитку історичного міста, об'єктивної оцінки історичних факторів, що впливають на зміну планувальної структури, виявлення тенденцій подальших перетворень і територіальної організації в умовах швидкого зростання міста.

Ключові слова: історико-культурна спадщина, архітектурне середовище, планувальна структура міста.

Вступ. Дослідження малих історичних міст є найважливішим завданням для збереження історико-культурної спадщини та розроблення напрямку розвитку просторової структури міста.

Місто Куп'янськ має яскраву історію свого розвитку від фортеці до великого промислового центру Харківської області. Еволюція розвитку міста, особливості природного ландшафту формують індивідуальні риси - функціональний розвиток, планувальну структуру, транспортну і соціальну інфраструктуру, характер діяльності населення.

Актуальність теми дослідження визначається необхідністю всебічних досліджень історичного міста та його планувальної структури в контексті перспективного розвитку містобудівного плану, а також недостатнім використанням існуючого культурного потенціалу та культурної спадщини в сучасних умовах розвитку міста. Планувальна структура на всіх етапах історичного розвитку дає уявлення про вигляд історичного міста. Збереження і використання містобудівної спадщини, відновлення і вдосконалення архітектурного середовища, всього архітектурного вигляду історичного міста, є важливою умовою сучасної концепції сталого розвитку історичних міст.

Дослідженням структурної організації історичних міст займалися архітектори Сосновський В.А. [1], Кудрявцев О.К. [2]. В їх роботах розглядаються основні принципи формування планувальної структури і фактори, які впливають на формування композиції історичних міст. У роботах Глазичева В.Л. [3], Гутнова А.Е. [4] розглядаються проблеми міської інфраструктури, закономірності структурно-функціональної організації та розвиток містобудівних систем.

Об'єктом дослідження є планувальна структура міста Куп'янська, яка розглядається як динамічна система в процесі розвитку історичного міста.

Предметом дослідження є історичні етапи розвитку, як сукупність чинників та історичних закономірностей для прогнозування розвитку міської системи в майбутньому.

Мета дослідження – виявлення принципів формування історичного міста і аналіз факторів, що впливають на мінливість міського ландшафту і тенденції розвитку планувальних вузлів і структури історичного міста.

Матеріали і методи дослідження базуються на аналізі та систематизації наукових публікацій, архівних матеріалів, історичних планів м. Куп'янська. В роботі

використовувалися методи аналізу містобудівних систем Гутнова О.Е., дослідження факторів впливу на функції і ідентичність історичних міст в роботах Руденко Л.Г [5]., Кушнарьова К.О. [6].

Результатом дослідження є виділення планувального каркаса історичного міста (історичне ядро і генеральні зв'язки історичного центру, історична планувальна структура міста, на рівні якого виділяється планувальний каркас всього поселення) [7].

Формування планувальної структури міста та історичного центру можна розділити на три основних етапи: перший етап - формування історичного ядра, історичного центру (сер. XVII ст.-поч. XX ст.); другий етап - розвиток радіальної планувальної структури (поч. XX ст. - 40-х рр. XX ст.); третій етап - індустріальний розвиток міста (50 рр. XX ст. - поч. XIX ст.).

Місто Куп'янськ - одне з найкрасивіших міст Харківської області, розташований на високому березі р. Оскол (притоці Сіверського Дінця впадає в нього річки Куп'янки). Це місто обласного значення, центр району і великий залізничний вузол. У його адміністративному підпорядкуванні знаходяться сел. Куп'янськ-Вузловий та сел. Ківшарівка. Через Куп'янськ проходить Куп'янсько-Вовчанська залізнична лінія і дороги з Харкова (Белгорода, Валуйки, Донеччини), а також автодорога обласного значення Харків - Сватове.

Територія сучасного міста знаходиться на місці стародавніх поселень епохи неоліту, бронзи. Тут знайдені римські, арабські і візантійські монети. У давні часи це була слобода, яка мала назву - Куп'янка, Купчінка, Купецкий, Куп'янськ [8].

Місто засноване у середині XVII століття, як оборонний пункт для захисту південних земель від набігів кримських татар. Імміграція українського населення Правобережжя і Придніпров'я почалася після Білоцерківської угоди (договір між урядом Речі Посполитої і гетьманом Війська Запорізького Богданом Хмельницьким, 1651). У результаті з'явилося Слобідське поселення Гусинка, Куп'янка/Куп'янськ, Сенькове, Піщане, Пристін, де Куп'янка стає одним з добре укріплених форпостів [9]. Дата заснування Куп'янська датується 1655 роком, але за новими відомостями це сталося у 1675/76 році [10]. Планувальна організація і територіальний розвиток міста складалося століттями.

Перший етап формування історичного ядра, історичного центру охоплює період сер. XVII - поч. XX ст. впродовж якого спостерігається виникнення міста, розвиток прилеглих територій і закладка планувальної структури. Місто було засноване в 1655 році, як оборонний пункт, його структурний розвиток органічно пов'язано з природними умовами.

Основними факторами, які вплинули на вибір місця і будівництво фортеці була природна особливість рельєфу і розгалужена система річки Оскіл, яка утворила природний водорозділ між правим високим і крутим схилом і лівим, пологим і терасованим.

Місце для заселення і будівництва було обрано на високому березі між двома водними артеріями річки Оскол і Куп'янка. Важкодоступний правий берег був природним захистом і перешкодою від можливих нападів, а висота схилу забезпечувала хороший огляд прилеглих земель.

Фортифікаційна споруда являло собою невелику дерев'яну споруду в формі квадрата, посад поступово розвивався, мав обриси неправильної форми, що було пов'язано з геоморфологією території - зі східної сторони, а з західної йшов по лінії водорозділу. Розширення посаду з північної та південної сторін було пов'язано з тяжінням до переходів - мостів через річки Куп'янки та Оскол. У 1685 року Куп'янська фортеця увійшла в східну частину Ізюмської оборонної лінії. Царським указом «місто Купецькій» відписаний у відання Григорія Донця, полковника Ізюмського и Харківського як сотенне містечко Ізюмського Слобідського (Черкаського) Козачого полку. У 1687 р. розбудовано посад (2 прорізні брами шириною по 2 сажени, 4 башти), навколо міста «учинені фортеці, паркани та стовпи в міру 495 сажнів», тоді ж маємо першу документальну згадку про храм: «...в том городе церковь во имя Покров Пресвятыя Богородицы» [11]. У 1702 році дерев'яну церкву в ім'я

Покрова Пресвятої Богородиці (датується 1687 г.) замінили на нову, також дерев'яну, а в 1705 році побудували другу, поза посадою - Миколаївську церкву, яка проіснувала до 1780 р. [12].

На території фортеці було збудовано церкву Покрови Пресвятої Богородиці, а за посадою - Миколаївську церкву, яка проіснувала до 1780 р. Протягом усіх етапів розвитку міста вони були головними домінантами історичного центру, а будівництво на лівому березі р. Оскол - церкви Святих Первоверховних Апостолів Петра і Павла (хутір Заоскілля) - визначило подальший розвиток міста в східному напрямку. В 1708 році слобідські полки – Харківський, Острогозький, Ізюмський з містечком Купецьким увійшли до складу Азовської губернії, де губернським центром стає Воронеж. У 1725-27 роках Азовську губернію перейменовано на Воронежську. У 1755 році Ізюмському полку належали містечка – Куп'янськ, Двурічна, Ольховатка, Кам'яна, Двучучна [13]. Від фортеці починають формуватися вулиці історичного центру: вул. Нагірна (вул. Титова), вул. Белгородська (вул. 1 Травня), вул. Кавказ, вул. Ізюмська (початок вул. Студентської). На плані починає проглядатися початок радіальної схеми.

Друга половина XVIII століття стає важливим етапом в області містоутворення і обумовлено низкою факторів - активне зростання населення міста, збільшення територій з житловою забудовою, а також зміна статусу Куп'янська, визнання адміністративним центром Воронежського намісництва, а потім повітовим містом Слобідсько-Української губернії. У цей період був складений і затверджений план міста (в 1786 р.), в основу якого увійшли історичне ядро міста (територія фортеці), головна радіальна мережа вулиць в північно-західному напрямку, в південному напрямку - регулярні структури кварталів.

У 1779 р Куп'янськ призначений повітовим містом і адміністративним центром Воронежського намісництва.

З утворенням намісництва передбачалося провести ретельне розмежування міських і приватновласницьких земель, виміряти площа існуючих міст, значно розширити їх територію, а так само ввести забудову вулиць за затвердженим заздалегідь планом. На планах міста Куп'янська 1780 і 1786 року відображено значне збільшення території міста в північному і західному напрямках, формування і розвиток вулиць радіально від історично сформованого центру і вздовж річки Куп'янки. На місті фортеці зробили величезну площу, центром якої залишився Покровський собор, тут же розмістили комплекс повітових установ (присутні місця, поліцію, гостинний двір, магазини).

Геометрично правильну форми плану у вигляді шести прямокутних квартаів повинна отримати слобода за річкою Куп'янка на південь від міста – Охтирська слобода та Колонтаївська вздовж р. Оскол. У 1785 році губернський землемір Воронежського намісництва Степан Назвітин склав регулярний план міста Куп'янська, який був затверджений 20 квітня 1786 року[14]. На місці фортеці передбачалося розбити величезну площу, центром якої залишався Покровський собор. Тут же намічалось розмістити типовий комплекс повітових установ - присутні місця, поліцію, гостинний двір, соляної і винний магазини (склади). Периметр площі передбачалося будувати тільки кам'яними будинками. Нагірна частина Куп'янська з 19 кварталами була запроектована у вигляді трипроменевої системи вулиць і площ, орієнтованих на соборний храм. Головна міська площа розкривалася на долину річки Оскіл. Геометрично правильну форму плану у вигляді шести прямокутних кварталів повинна була отримати слобода за річкою Куп'янкою на південь від міста [15].

Введення регулярної планувальної структури вимагало вироблення різноманітних прийомів, тому формування вуличної мережі відбувалося з урахуванням як рельєфних особливостей місцевості, так і збереження існуючої міської забудови. Розвиток міста відбувався в основному в двох напрямках. У північно-східному - будувалися передмістя Сазонівка, Кавказ, Москалівка, Довголевка і Загребля. У південному напрямку -

передмістя Колонтаївка та Охтирка. Була закладена основа формування радіальної системи вулиць: вул. Нагірна (вул. Титова), вул. Дворянська (вул. Конституції), вул. Белгородська (вул. 1 Травня) та вул. Садова. У південному напрямку - вулиця Колонтаевская (вул. Студентська).

У 1792 році Куп'янськ став повітовим містом Слобідсько-Української губернії, а в 1796 году до відновленої Слобідсько-Української губернії, з Воронезької були передані повіті Старобільській, Богучарській, Куп'янській та Острогозькій.

У першій половині XIX століття центральна частина міста складалася з одного кварталу де розміщувалися поліцейське управління і інші установи. На все місто було всього три будівлі з цегли - в'язниця і дві церкви - Соборний Покровський п'ятибанний, трьохпрестольний храм (1802 - 1822 рр.) з дзвіницею (1850 р.), Миколаївська церква з дзвіницею (1850 - 1852 рр.), Побудована за проектом архітектора Межевої канцелярії Харківського губернського правління Федора Данилова [16, 17].

Основний розвиток житлових територій формується у напрямку вулиць до населених пунктів. Вулиця Дворянська, що була початком проїзного шляху на Валуйки, вул. Харківська, з якої починалася дорога на Харків, а вул. Колонтаївська мала важливе значення - нею до Куп'янська проходила дорога з Ізюму, єдина, що мала статус повітового поштового шляху.

В середині XIX століття Куп'янськ стає центром перетину шляхів, завдяки цьому стає центром торгівлі. Торгівля, землеробство, розвиток промислів сприяло зростанню населення міста, кількість доріг зростає. Відрізок дороги Куп'янськ – Волоська Балаклійка, що іде по вулиці Харківській також отримую статус повітового поштового шляху. В 1860-х роках поштова дорога з Старобільську до Харкова проходить через місто. Підвищення ролі загальноміського центру в структурі міста кінця XIX ст. супроводжується освоєнням і забудовою нових територій. Скасування кріпосного права надавало селянам садибну осілість і земельний наділ. Суть реформи 1861 р. полягала в «Всемиловейшем дарованні крепостным людям прав состоянія свободных сельских обывателей» [18]. Селяни стали обзаводитися своїми господарствами, займатися землеробством і іншими видами сільськогосподарської діяльності. В результаті по лівому березі річки Оскол утворюються хутора - Заоскілля, Олівського, Подоли, Курилівка, Куклівка, Ківшарівка, Шиповка і ін. У західному і південному напрямку - Москалівка і Колонтаївка.

Друга половина XIX століття визначається початком змін у містобудуванні, до чого призвів ряд факторів, головними з яких є активний ріст населення міста та його забудови, зростає економіка міста.

Реформа 60-х років XIX ст. відкрила шлях для розвитку промисловості – збільшується кількість кустарних підприємств, будуються цегляні та горілчані заводи, відкриваються маслوبيйні, а також зростає кількість освітніх і культурних закладів. За період з 1807 по 1886 рр. в центральній частині міста відкрились повітове та профільне училище, просвітницьке училище, міністерська жіноча гімназія, Олександрійське ремісниче училище [8].

З 1880 року на території Куп'янська змінюється дорожня мережа, головним стає шлях Катеринославль (сучасне Сватове) – Куп'янськ – Староверівка (шлях на Харків), що проходив по вулиці Харківській, Куп'янськ – Великий Бурлук (шлях на Вовчанськ), який проходив по сучасним вулицям Садовій та Довгалівській та Куп'янськ-Двурічна (шлях на Валуйки), що проходила по вулиці Белгородській (сучасна вул. 1 Травня).

Значні зміни в розвитку планувальної структури міста відбулися завдяки прокладці у 1895 році залізничних ліній Балашов - Куп'янськ – Харків та гілки Харків – Лісичанськ (Катеринінська залізниця). На місті хутора Локтіоновка виросло селище Куп'янськ-Вузловий.

Наявність залізничних ліній зумовило роль Куп'янська, як найважливішого промислового і транспортного вузла на багато років вперед.

Другий етап – розвиток радіальної планувальної структури міста є період з поч. ХХ ст. до 40-х рр. ХХ ст. У 1909 році частково реалізований план містобудування, значення якого полягало в упорядкуванні природних особливостей з планувальною структурою і формуванням міського центру. Центральною частиною міста є Миколаївська площа (Базарна), яка забудовується цегляними будівлями – повітового земства та інших установ.

Центром композиції і головною домінантою міста є Соборний Миколаївський Храм. Від площі розходяться три променя вулиць: Дворянська (вул. Конституції), вул. Белгородська (вул. 1 Травня), і вул. Садова, на яких розміщувалися міські установи та інші Будівлі заможного населення. На місці планованих кварталів (план м.Куп'янськ 1786 року), знаходиться Тюремна площа, цвинтар, Великий сад, вулиця Садова продовжена вул. Долголевської і закінчується передмістям Долголевка. У західному напрямку від соборного храму йде пробивання вулиць через провулок Куп'янський (вул. Харківська) до мосту через річку Куп'янка і триває до передмістя Загребля. Залізничні лінії, що ведуть до вокзалу в центрі міста, і станції Заоскілля змінили первісний задум розбивки на прямокутні квартали забудови, проходять уздовж передмість (слободи) Охтирка і Колонтаєвка. Продовжують забудовуватися райони в східному напрямку - вул. Торгова (вул. Сватівська), яка зв'яже центр міста з сел. Петропавлівка, а в південному напрямку до сел. Осиново вул. Ізюмська (вул. Студентська).

Розвивається центральна частина (Нагірний район) примикає до історичного ядра міста. Закладається архітектурно-планувальна композиція історичного центру і промислового центру в районі Заоскілля об'єднаного залізничними та автомобільними магістралями з пос. Куп'янськ-Вузловий. Наявність залізниці та вокзалу Куп'янськ-Південний в центральній частині міста перетворює вулицю Белгородську (вул. 1 Травня) в головну вулицю Куп'янська. Розвиток громадського центру витісняє житлову забудову Нагірного району на території в західному і південному напрямках.

Простежується розвиток периферійних районів - передмістя Сазонівка, Кавказ, Москалівка, Довгалівка, Безпалівка, Колонтаєвка, Охтирка. Центральний район становиться адміністративним, учбовим, торговим та культурним центром. На цій території в структурі сучасного Куп'янська знаходяться три пам'ятки архітектури: Соборний Миколаївський храм (головна домінанта міста) по вул. Центральній, 3; духовне училище по вул. Белгородській (вул. 1 Травня); і будівля в якому знаходяться Актова зала, церква і навчальні приміщення по пров. Духовному 2., а також будівлі, які зберегли свій виразний архітектурний вигляд по вул. Белгородській (вул. 1 Травня); будинок настоятеля (нині краєзнавчий музей); службовий будинок з трапезної (нині Куп'янськ-Шевченківський-Дворічанський районівськкомат); будинок священика (нині відділ освіти Куп'янської адміністрації); чоловіча гімназія (нині музей історії школи) і багато інших.

Подальший розвиток планувальної структури Куп'янська формується щодо «Плану повітового міста Куп'янська Харківської губернії листопад 1909 р.». Центром композиції історичного ядра є площа від якої розходяться промені вулиць: вул. Нагірна (вул. Титова.), вул. Дворянська (пр. Конституції), вул. Белгородська (вул. 1 Травня) та вул. Садова.

На місці кварталів, що були заплановані (план міста Куп'янська 1786 року), знаходиться Тюремна площа, цвинтар, Великий сад, вул. Садова, що продовжується вулицею Долголівською, і закінчується передмістям Долголевка. У західному напрямку від соборного храму формується новий напрямок через провулок Куп'янський (вул. Харківська) до мосту через річку Куп'янка, який триває до передмістя Загребля.

Залізничні лінії, що ведуть до вокзалу Куп'янськ-Південний в історичному центрі міста, і до станції Заоскілля змінили первісний задум розбивки на прямокутні квартали забудови передмість (слобод) Охтирка і Колонтаївка. Продовжують забудовуватися райони в східному напрямку – вул. Торгова (сучасна вул. Сватівська), яка зв'яже центр міста

з селищем Петропавлівка, а в південному напрямку вулиця Ізюмська (сучасна вул. Студентська), що задає напрям до селища Осиново, тобто дороги на Ізюм.

Межами міста на півночі є вул. Пушкінська і Великий сад (нині територія Центральної міської лікарні) і Тюремна площа (нині територія освітньої школи №1). Межею міста в південному напрямку служила Колонтівська площа, зараз щільно забудований житловий район. У східній частині передмісті Загребля, а на заході - Заоскілля.

Нова економічна політика (НЕП) стимулювала розвиток промислових підприємств. Відновлено роботу млинів «Зоря» і «Відродження». З 1930 року розвиваються міські підприємства, реконструйовані заводи (силікатний, вапняний). У 1933-35 роках побудовані нові цехи механічних майстерень, на околицях Заоскілля почав працювати цукровий завод (1937), відкрилися загальноосвітні установи.

Центральна частина збільшує свої території утворених уздовж залізничної лінії від станції Куп'янськ-Південний в північному напрямку. Так само збільшується територія міста забудовою між вул. Садовий та вул. Північній. На цій території знаходиться Куп'янський ХПП (хлібоприймальне підприємство, елеватор), пивзавод «Бел-Гер». Формується великий житловий район між вулицями Лермонтова і Зарічній, на території якого знаходиться Куп'янська меблева фабрика і гімназія №1.

У південному напрямку від історичного центру забудовується територія в межах вул. Харківській і вул. Студентській (колишня Колонтаєвська). На цій території знаходяться: завод «Метиз», Куп'янський навчально-спортивний центр ТСОУ, Куп'янський машинобудівний завод і ГСК «Жигулі». Південний напрямок по вул. Студентській замикає колишнє передмістя Колонтаєвка.

Бурхливий розвиток всієї містобудівної інфраструктури охоплює період в 20-30-х роках ХХ століття. У цей період формується радіальна функціонально-планувальна структура м. Куп'янська в двох напрямках - історичний центр міста і територія Заоскілля з об'єднаними територіями вздовж залізничної лінії і селище Куп'янськ-Вузловий.

Розвиток території Заоскілля обумовлено будівництвом цукрового заводу. Центральна частина зберегла житлову функцію утворену у 1925 р. по вул. Цукорозаводській на місці хутора Заоскілля, намічено перспективи розвитку промислових територій в східному напрямку.

Решта території розвивається як зона промислових підприємств і об'єднується забудовою вздовж залізничної лінії: вокзал у Заоскіллі, роз'їзд Осинівка, населений пункт Куп'янськ-Сортувальний та селище Куп'янськ-Вузловий.

Селище Куп'янськ-Вузловий розділено на дві функціональні зони залізничною лінією: одна частина - житлова забудова, яка історично сформована на місці хутора Локтіонівка, і друга - утворена промисловою територією Куп'янського силікатного заводу з житловими забудовами. На привокзальній території частково збереглася історична забудова - будинок станції, в якому містився страйковий комітет. по вул. Печериці; п'ять житлових будинків (1895 г.) на вул. Залізничників і поворотне депо з майстернями.

Розвиток планувальної структури м. Куп'янська отримало більш чіткий структурний розвиток в післявоєнні роки.

Третій етап – індустріальний розвиток міста 50-і рр. ХХ ст. - поч. ХХІ століття характеризується будівництвом житлових кварталів як в центральній частині міста, так і на території Заоскілля, сел. Куп'янськ-Вузловий і Ківшарівка. Розгортання житлового будівництва було необхідне для відновлення промисловості, яка потребувала забезпечення житлом мешканців міста. На вільних територіях виділялись земельні ділянки для будівництва жилих будинків на праві особистої власності. Це пояснює характер і масштаби малоповерхової забудови в усіх напрямках від центру міста.

У повоєнні роки зростало великими темпами населення м Куп'янська. Регулярну забудову центру продовжили по вул. 1 Травня будівництвом мікрорайону "пл. Жовтнева", а

по вул. Харківська будується мікрорайон "Ювілейний", з комплексами дитячих і загальноосвітніх установ.

Значні зміни відбулися в територіальному розвитку п. Куп'янськ-Вузловий в 50-60 рр. ХХ ст. після будівництва обвідного шляху до станції Куп'янськ-Сортувальний. У центральній частині вокзальної території, з частково збереженими об'єктами минулого століття, формується система регулярного планування, утвореної сіткою вулиць в межах автомобільних і залізничних ліній. Розвитку територій селища Куп'янськ-Вузловий сприяло будівництво Куп'янського силікатного заводу і селища Силікатчик.

У 70-х роках для забезпечення житлом працівників Куп'янського ливарного заводу, шляхом об'єднання сіл Притулівка, Заборівка і Ківшарівка, утворюється поселення Ківшарівка. На цій території зводиться два мікрорайони, з необхідною інфраструктурою і об'єднаних парковою зоною [19]. Планувальна система селища Ківшарівка має витягнуту форму, що складається з двох мікрорайонів, об'єднаних проспектом Перемоги і центральній частині, на якій знаходиться Будинок культури імені В.І. Кошелева, церквою Святого Петра і Февронії і Храмом Святого Духа.

Висновки. Планувальна структура м. Куп'янська представляє розгалужену систему промислово-розвинених районів і історичного центру, об'єднану з промисловою територією Заоскілля, яка витягнулася уздовж залізничної дороги до селищ Куп'янськ-Вузловий та Ківшарівка (території колишніх хуторів Олівіно, Подоли, Курилівка, Куклівка, Ківшарівка). Композиційним центром є історичне ядро - територія фортеці, межами якої служать вулиці: Центральна площа, провулок Духовний, вулиці Кавказ і Усіковская. Променева система, закладена планом 1785, відповідає вулицям 1 травня (Білгородська), Конституції (Дворянська), Титова (Нагорна), Садова, з прилеглими територіями залізничної станції, автовокзалу і ринку. Планувальна структура придбала радіальний характер і подальший розвиток територій вздовж історично сформованих напрямків.

Центральну частину міста з територією Заоскілля пов'язує автомобільний міст через річку Оскіл. Тут розташована житлова забудова, оточена територіями промислових підприємств (колишній хутір Заоскілля).

Забудова західних територій обумовлена розвитком напрямків від центра вулиць Харківської, Долголевської, Лермонтової і Студентської з житловою забудовою (колишні передмістя Долголевка, Московка, Загребля, Безпалівка і Колонтаєвка). Центральну частину міста з територією Заоскілля пов'язує автомобільний міст через річку Оскіл. Тут розташована житлова забудова, оточена територіями промислових підприємств (колишній хутір Заоскілля) На південь територія Заоскілля з'єднана залізничними та автомобільними дорогами через станцію Куп'янськ-Сортувальний з селищами Куп'янськ-Вузловий та Ківшарівка, де містоутворюючими підприємствами є заводи Куп'янський силікатний і, що втратив свою значимість, Ливарний. Планувальна система Куп'янська-Вузлового почала формуватися в кінці 19 ст., Тому частково зберегла історичну забудову вздовж вулиці Печериці, площі Залізничників, вулиці Центральної Центральної, між якими були побудовані Свято-Покровський Храм і меморіал Великої Вітчизняної війни. Житлова забудова розвивалася вздовж вулиць Сонячна, Комарова, Транспортна і де розташовані парк відпочинку залізничників, Будинок науки і техніки та лікарняне містечко. Західна частина Куп'янськ-Вузловий ділиться на дві частини вулицею Силікатна: територію Силікатного заводу з селищем Силікатчик і житловою забудовою вздовж залізничної лінії.

На початку ХХІ ст. планувальна структура м. Куп'янськ продовжила свій розвиток, приєднуючи до себе периферійні райони. На півночі в межі міста входить територія дачних ділянок, в західній частині – територія регулярної житлової забудови (в межах вулиць Сонячної і Лермонтова). У південному напрямку формується забудова по вул. Пріоскольній і вул. Сеньківській. У східній частині Заоскілля освоюють територію Куп'янський

комбикормовий завод і ЗАТ "Домобудівник". В історичному центрі міста збереглася планування і архітектурно-художній вигляд будівель сер. XIX- поч. XX ст. Різні стилістичні прийоми (класицизм, неокласицизм, неоренесанс і ін.) історичних будівель, входять в складну систему взаємодії з сучасними будівлями і спорудами. Тому найважливішим завданням є збереження архітектурної спадщини історичного центру.

Таким чином, до 20-х років XXI ст. м. Куп'янськ має історично сформовану функціонально-планувальну організацію, яка складається з двох взаємопов'язаних між собою елементів: історичного ядра (територія колишньої фортеці) в межах вул. 1 Травня, пров. Духовний, вул. Усіковській і вул. Сватівської та промислового вузла Заоскілля, які мають радіальну систему розвитку територій. Обидва вузли мають тенденцію до розвитку територій в південному напрямку вздовж водорозділу р. Оскол. Планувальна структура м. Куп'янська являє собою сукупність функціональних зон і планувальних елементів, об'єднаних транспортною мережею, мережею житлових районів і мікрорайонів, пов'язаних з історичним центром. Перетин головних автомагістралей і наявність розгалуженої мережі залізничних ліній створюють сприятливі умови для подальшого розвитку і територіальної організації міста. Структурна організація м. Куп'янська має три основних історичних етапи розвитку. *Перший етап* (сер. XVII ст. – поч. XX ст.) – формування історичного ядра, сформовані вулиці історичного центру: вул. Нагірна (вул. Титова), вул. Белгородська (вул. 1 Травня), вул. Кавказ, вул. Ізюмська (вул. Студентської). *Другий етап* – розвиток радіальної планувальної структури (поч. XX ст. – 40-х рр. XX ст.). Центром композиції і головною домінантою міста є Соборний Миколаївський храм поруч з яким розташована площа, від якої розходяться три промена вулиць: Дворянська (вул. Конституції), вул. Белгородська (вул. 1 Травня), і вул. Садова. *Третій етап* - індустріальний розвиток міста (50 рр. XX ст. - поч. XIX ст.). Будівництво житлових кварталів як в центральній частині міста, так і на території Заоскілля, сел. Куп'янськ-Вузловий і Ківшарівка. Регулярну забудову центру продовжили по вул. 1 Травня будівництвом мікрорайону «пл. Жовтнева», а по вул. Харківська мікрорайон «Ювілейний». Місто Куп'янськ пройшов багато етапів свого історичного розвитку від фортеці до великого промислового центру. У зв'язку з інтенсивністю процесу урбанізації спостерігається тенденція подальшого розвитку території міста.

Результати дослідження важливі для розуміння еволюції розвитку історичного міста, об'єктивної оцінки історичних факторів, що впливають на зміну планувальної структури і перспективний розвиток міста Куп'янська.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сосновский В.А. Планировка городов. М.: Высшая школа, 1988. 104 с.
2. Кудрявцев О.К. Расселение и планировочная структура крупных городов – агломерации. М.: Строиздат, 136 с.
3. Глазычев В.Л. Городская среда. Технология развития. М.: Лада, 1995. 241с.
4. Гусейнов А.Э. Структурно-функциональная организация и развитие градостроительных систем: автореф. дис. ... д. арх. М., 1979.
5. Функции городов и их влияние на пространство / Под ред. Л.Г. Руденко. К.: Феникс, 2015. 292с.
6. Кушнар'ова К.О. Ідентичність і соціально-культурне значення історичного середовища. Науковий вісник будівництва. 2016, №1(95), 2019. с. 50-57.
7. Батаженко В. И. Иерархические уровни архитектурно-планировочного каркаса города. Научный вестник строительства. 2016, №2(84), с. 71-73.

REFERENCES:

1. Sosnovskij V.A. Planirovka gorodov. M.: Vysshaya shkola, 1988. 104 s.
2. Kudryavcev O.K. Rasselenye i planirovochnaya struktura krupnykh gorodov – aglomeracii. M.: Stroy`zdat, 136 s.
3. Glazychev V.L. Gorodskaya sreda. Tekhnologiya razvitiya. M.: Lad'ya, 1995. 241s.
4. Gusejnov A.E. Strukturno-funkcional'naya organizaciya i razvitie gradostroitel'nyh sistem: avtoref. dis. ... d. arh. M., 1979.
5. Funkcii gorodov i ih vliyanie na prostranstvo / Pod red. L.G. Rudenko. K.: Feniks, 2015. 292 s.
6. Kushnar`ova K.O. Identy`chnist' i social`no-kul`turne znachennya istory`chnogo seredovy`sha. Naukovy`j visny`k budivny`cztva. 2016, #1(95), 2019. s. 50-57.
7. Batazhenko V. Y`. Ierarxicheskie urovni arxitekturno-planirovochnogo karkasa goroda. Naukovij visny`k budivny`cztva. 2016, #2(84), s. 71-73.

8. История городов и сел Украинской ССР. В 26 т. Т.: Харьковская область. К.: Институт истории академии наук УССР, 1976. С. 479-498.
9. Історія міст і сіл Української РСР. В 26т. Т.: Харківська область. К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967. С. 667-688.
10. Древности города Купянска. Харьков: Харьковский частный музей городской усадьбы, 2011. 60 с.
11. Багалеї Д.І. Матеріали для історії колонізації і быта степної окраїни Московського державства (Харьковської і отчасти Курської і Воронежської губернії) в XVI-XVIII столітті, зібрані в різних архівах і редактовані Д.І. Багалеєм. [т.1]. Харків: Изд. Историко-филологического общества при Императорском Харьковском университете, 1886. 358 с.
12. Историко-статистическое описание Харьковской епархии: Изюмский, Купянский и Старобельский уезды; Купянские и Старобельские округа военного поселения. Отд. 5. Харьков, 1858. 398 с.
13. Гербель, Н.В. Изюмский слободской казачий полк. 1651-1765. СПб.: Тип. Эдуарда Праца, 1852.
14. Куп'янськ: Збірник архівних документів і матеріалів / Державний архів Харківської області. Харків: Фоліо, 1994. 96 с
15. Новгородов В.Е, Казанов Н.Т, Демина Г.А. и др. Историко-опорный план и проект охранных зон памятников истории и культуры г. Купянска: Историческая справка. Т.2.; Харьковский филиал Украинского специального научно-реставрационного проектного института «Укрпроектреставрация»: (на правах рукописи)
16. Рідний край. Навчальний посібник з народознавства. Видання 2-е, виправлене і доповнене. За загальною редакцією академіка АПН України І.Ф. Прокопенка. Харків: ХДПУ, 1999. с.154-158
17. Парамонов А.Ф. Архитектор Федор Иванович Данилов. URL: <http://www.otkudarodom.ua/ru/danilov-f-i>
18. Ключевский В.О. Курс русской истории. Собр соч. М., 1989, т.5. с. 273
19. Верменич Я.В. Куп'янськ. Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон - Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2008. 568 с. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Kupyansk>
8. Y`story`ya gorodov y` sel Ukray`nskoj SSR. V 26 t. T.: Xar`kovskaya oblast`. K.: Y`n-sty`tut y`story`y` akademy`y` nauk USSR, 1976. S. 479-498.
9. Istorya mist i sil Ukrayins`koyi RSR. V 26 t. T.: Xarkivs`ka oblast`. K.: Golov. red. URE AN URSSR, 1967. S. 667-688.
10. Drevnosty` goroda Kupyanska. Xar`kov: Xar`kovsky`j chastnyj muzej gorodskoj usad`by, 2011. 60 s.
11. Bagalej D.Y`. Matery`aly dlya y`story`y` kolony`zacy`y` y` byta stepnoj okray`ny Moskovskogo gosudarstva (Xar`kovskoj y` otchasty` Kurskoj y` Voronezhskoj guberny`y`) v XVI-XVIII stolety`y`, sobrannye v raznyx arxy`vax y` redakty`rovannye D.Y`. Bagaleem. [t.1]. Xar`kov: Y`zd. Y`story`ko-fy`lology`cheskogo obshhestva pry` Y`mperatorskom Xar`kovskom uny`versy`tete, 1886. 358 s.
12. Y`story`ko-staty`sty`cheskoe opy`sany`e Xar`kovskoj eparxy`y`: Y`zyumsky`j, Kupyansky`j y` Starobel`sky`j uезды; Kupyansky`e y` Starobel`sky`e okrugy` voennogo poseleny`ya. Otd. 5. Xar`kov, 1858. 398 s.
13. Gerbel`, N.V. Y`zyumsky`j slobodskoj kazachy`j polk. 1651-1765. SPb.: Ty`p. Эдуарда Pracza, 1852.
14. Kupyans`k: Zbirny`k arxivny`x dokumentiv i materialiv / Derzhavny`j arxiv Xarkivs`koyi oblasti. Xar`kov: Folio, 1994. 96 s
15. Novgorodov V.E, Kaczanov N.T, Demy`na G.A. y` dr. Y`story`ko-opornyj plan y` proekt ohrannyx zon pamyatny`kov y`story`y` y` kul`tury g. Kupyanska: Y`story`cheskaya spravka. T.2.; Xar`kovsky`j fy`ly`al Ukray`nskogo specy`al`nogo nauchno-restavracy`onnogo proektnogo y`nsty`tuta «Ukrproektrestavracy`ya»: (na pravax rukopy`sy`)
16. Ridny`j kraj. Navchal`ny`j posibny`k z narodoznavstva. Vy`dannya 2-e, vy`pravlene i dopovnene.-Za zagal`noyu redakciyeyu akademika APN Ukrayiny` I.F. Prokopenka. Xarkiv XDPU, 1999. s.154-158
17. Paramonov A.F. Arxy`tektor Fedor Y`vanovy`ch Dany`lov. URL: <http://www.otkudarodom.ua/ru/danilov-f-i>
18. Klyuchevsky`j V.O. Kurs russkoj y`story`y`. Sobr soch. M., 1989, t.5. s. 273
19. Vermeny`ch Ya.V. Kupyans`k. Ency`klopediya istoriyi Ukrayiny`: T. 5: Kon - Kyu / Redkol.: V. A. Smolij (golova) ta in. NAN Ukrayiny`. Insty`tut istoriyi Ukrayiny`. K.: V-vo "Naukova dumka", 2008. 568 s.: URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Kupyansk>

Demina G.O. Khoroshenko V.D. HISTORICAL STAGES OF DEVELOPMENT AND FORMATION OF THE PLANNING STRUCTURE OF KUPYANSK KHARKIV REGION. The article analyzes the stages of formation of Kupyansk, its structural features. Natural, social, economic, political, etc. factors influence the process of development of the structural organization of the city. Using archival materials, scientific works and articles of the authors devoted to the study of the development of the planning system of the historical cities of Slobidska

Ukraine. In the article analyzes the issues of factors influencing the formation of the historical core of the city; development of the main directions of structural planning systems; creation of new transport communications between industrial areas and the city center. For the further development and territorial organization of Kupyansk, the results of the study are important for understanding the evolution of the historic city, objective assessment of historical factors influencing changes in the planning structure and trends of further change in the rapid growth of the city.

Key words: historical and cultural heritage, architectural environment, city planning structure.